

Ярослав Сенік
Львів

ІВАН СВІТ ПРО УКРАЇНЦІВ ДАЛЕКОГО СХОДУ*

В статті подана коротка характеристика діяльності та науково-публіцистичної спадщини відомого історика, економіста, журналіста, редактора та дослідника українського життя в Азії, громадського діяча Івана Світа. Автор відзначає важливість глибокого наукового дослідження діяльності цієї непересічної особистості, що дасть можливість детальнішого вивчення громадсько-політичного та культурного життя українців на Далекому Сході.

The focal point of this article is to characterize the activity, scientific and publicistic heritage of the famous historian, economist, journalist, editor and researcher of Ukrainian life in Asia, public figure Ivan Svit. Author draws attention to the importance of more detailed scientific research of that outstanding personality's activity which will provide a possibility for more detailed study of socially-political and cultural life of Ukrainians in the Far East.

В рекомендації Світа Іван на дійсного члена УВАН у США говорилося: «Іван Світ являється тепер, мабуть, найкращим українським фахівцем у питаннях історії й сучасного стану Тихоокеанського простору, а зокрема єдиним дослідником історії української колонізації на Далекому Сході». А крім того, на протязі більше трьох десятиліть він був безпосереднім учасником подій на Далекому Сході. Любомир Винар підкреслював, що діяльність Івана Світа слід розглянути в трьох основних аспектах: «суспільно-громадської праці, журналістичної та видавничої діяльності і науково-дослідчої праці»¹.

Іван Світ (John V. Sweet; 1897 – 1989)² – історик, економіст, журналіст, редактор і дослідник українського життя в Азії, громадський діяч – народився на Слобожанщині в священничій родині. Після смерті батька його вихованням займалась мати, її брати і сестри і родичі чоловіка – патріотичні українські родини. Батько залишив близько тисячі книг переважно європейської та англо-американ-

* Матеріали до статті були зібрані, в основному, під час стажування автора за програмою академічних досліджень Фулбрайта-Кеннана в Міжнародному центрі ім. В. Вільсона (м. Вашингтон, США) в 2004 – 2005 рр. Автор висловлює щирю вдячність п. Тамарі Скрипці за допомогу в дослідженні матеріалів Івана Світа в архіві УВАН (м. Нью-Йорк, США).

ської літератури. В 1916 р. закінчив православну духовну семінарію в Харкові, в 1917 – 1918 рр. навчався на фізико-математичному факультеті Харківського університету, але студії через війну і революцію довелося перервати. Мав намір закінчити математичну освіту за кордоном.

В березні 1918 р. через Сибір перебрався на Далекий Схід, але в Америку не потрапив. Три місяці влітку 1918 р. проживав у Японії. Повернувся тоді до Владивостоку, потім майже 10 місяців працював в Морському штабі Сибірської флотилії, коротко – в Управлінні Владивостоцької митниці. Далі перейшов до Військового суду, під час роботи в якому тимчасово працював журналістом в Сибірській телеграфній Агенції. Після звільнення з суду у 1919 р. повністю зайнявся журналістською діяльністю.

Праця в часописах, подорожі по краю дали великі можливості для пізнання політичних подій на Далекому Сході та для знайомства з учасниками подій, збагатили його знанням подій, допомогли при написанні нарисів про добу інтервенції на Далекому Сході.

Познайомився із чільними діячами українського національного руху «Зеленої України», а дещо пізніше із українським консулом на Далекому Сході – П. Твердовським, роботі консульату присвятив окрему публікацію³. Брав участь в різних організаційних заходах українського уряду «Зеленої України», активно співпрацював з українським щоденником «Щире Слово» (м. Владивосток, 1919 – 1920) та з іншими українськими виданнями. В той же час майже півтора року до жовтня 1922 р. працював в місцевій «Вечерней Газете». В 1922 р. видав 21 число політичного тижневика «Полезные Известия», що містила також матеріали на українські теми.

За кілька дні до зайняття червоними Владивостоку восени 1922 р. І. Світу вдалося виїхати пароплавом до Харбіну (Маньчжурія). Там провів майже 10 років і написав чимало праць. Деякий час І. Світ займався історичною та економічною тематикою Далекого Сходу. Численні статті на економічні та фінансові теми Маньчжурії (головно, про Південно-Китайську залізницю) опубліковані у часописах «Экономический Вестник Маньчжурии» (1923 – 1924), «Коммерческий телеграф» (Харбін), «Harbin Commercial Post» та ін. Декілька вишло окремими виданнями⁴, а також англійською та японською мовою. Але більшість зібраних результатів досліджень не були опубліковані.

Від 1926 р. Світ приймав активну участь у громадському українському житті в Харбіні. Працював в ревізійній комісії місцевої пра-

вославної Української парафії, філії т-ва «Просвіта», брав участь також в заходах налагодження зв'язків з українцями за межами Маньчжурії⁵.

В 1929 – 1930 рр. разом з І. Паславським редагував окрему сторінку «Українське життя» при популярному китайському тижневику «Гун-бао» (Харбін), що виходив китайською та російською мовами. Всього вийшло 72 сторінки⁶.

З ініціативи Української Національної Колонії постала у Харбіні газета «Маньчжурський вістник», перше число якої побачило світ 5 вересня 1932 р. Всього вийшло 199 чисел. Двомовний інформаційний тижневик містив передруки із «Діла», «Свободи», «Тризубу» про Радянську та Західну Україну, важливі відомості про українську громаду на Далекому Сході, особливо в Маньчжурії, підтримував уряд УНР в екзилі. З 1934 р. там публікуються статті її головного редактора І. Світа до історії українських поселень на Далекому Сході⁷.

Він надсилав свої дописи та статті на далекосхідні теми до української преси в Галичині, Європі та Америці. Активно співпрацював в «Ділі», вийшло по одній статті в «Літописі Червоної Калини»⁸ та в «Календарі-Альманасі Червоної Калини»⁹ у Львові. Крім того, інтенсивно дописував до «Свободи» та інших видань.

Протягом наступних років І. Світ готував свої історичні праці, збираючи матеріали про історію українського руху в Азії. Продовжував свої студії над проблемами «Зеленої України», зібрав понад 1000 нотаток з преси про українське життя в Харбіні починаючи з 1903 р.

Від 1934 р. працював над фундаментальною працею – «Історією українського руху в Азії». Під впливом Ю. Липи він почав розглядати історію цього руху не з моменту прибуття туди перших переселенців в кінці XIX ст., як це робилося досі, а від часів Чингіз-хана, тобто від середини 13 ст., коли в Монголії опинилися перші українські засланці. Своєю основною науковою темою він вважав історію українських подорожей і поселень на Далекому Сході. В середині 1960-х рр. був підготовлений до друку перший том великою монографії, який охоплював період з 1248 до 1890 р., було закінчено II том (1890 – 1922) та зібрано документальний і мемуарний матеріал для III тому (1922 – 1949).

Політичні обставини примусили Івана Світа виїхати з Харбіна до Шанхаю (Китай), куди приїхав 22 липня 1941 р. Тут він зайнявся своїм філателістичним підприємством, продовжував праці з про-

блем «Зеленої України» та історії українського руху на Далекому Сході, готував їх до друку, збирав допоміжний матеріал.

Восени 1941 р. І. Світ був обраний головою ревізійної комісії Української організації в Шанхаї. Невдовзі дійшло до непорозумінь в організації, склав обов'язки голови ревізійної комісії і відійшов від громадської роботи. Займався редакторською діяльністю в часописах «Call of the Ukraine» (1941 – 1942)¹⁰ та «Український голос на Далекому Сході» (1943 – 1945). Час війни для нього був дуже напружений, працював для прожитку, займався науковими студіями. Більшість цих матеріалів довелося знищити на початку 1945 р. Були підготовлені також матеріали для Української Далекосхідної енциклопедії.

В 1946 р. І. Світ знову вступив до громадської організації «Українська національна колонія» (УНК) в Шанхаї, в 1947 р. очолив її канцелярію, а в кінці липня 1948 р. на загальних зборах був обраний головою управи. Від осені 1948 р. управа на чолі з І. Світом координувала евакуацію українців з цілого Китаю та ліквідацію організації. 23 лютого 1949 р. на останньому засіданні вирішено книгозбірню відіслати до Аргентини, а архів – до США.

29 квітня 1949 р. І. Світ разом з дружиною залишив Шанхай і вилетів на о. Формоза (тепер – Тайвань). Займався науковими дослідженнями в книгозбірнях університету м. Тайпей і Тайванського музею. Після майже двохлітнього перебування підготував більше тисячі сторінок рукописних матеріалів. Зібрав матеріали до «Історії «Зеленої України», підготував текст «Географії «Зеленої України», заклав підґрунтя до першої частини «Історії українського руху в Азії». Досліджував там в англійських, французьких та китайських джерелах документи про перебування гетьмана Дам'яна Многогрішного в Селенгінську (Зелена Україна). Рукопис «Дам'ян Многогрішний, гетьман України, на засланні на Сибіру, 1672 – 1701» зберігається в його архіві, а коротку доповідь про гетьмана Світ виголосив на засіданні історичної секції УВАН 2 червня 1962 р.

В кінці лютого 1951 р. виїхав з Формози через Японію до США, залишивши Далекий Схід після 33 років перебування.

7 жовтня 1951 р. І. Світ був оформлений старшим науковим співробітником УВАН у США. Відтоді активно співпрацював з Академією в Нью-Йорку, зокрема в історичній секції, багато разів виступав із серіями доповідей на історичні теми з українського життя в Азії, а також на економічні та бібліографічні теми¹¹. Був обраний член-кореспондентом та дійсним членом УВАН у США¹², секретарем

рем її комісії по вивченню історії української еміграції в Америці. Тісно співпрацював із редакцією «Українського історика», був дійсним членом Українського історичного товариства¹³. Помер 8 березня 1989 р. в м. Сіетл (шт. Вашингтон), проживши неповних 92 роки.

Наукові зацікавлення Івана Світа лежать в двох ділянках: історія українського життя в Азії та історія української еміграції взагалі.

Одна з перших друківаних праць І. Світа про український Далекий Схід витримала кілька видань¹⁴. Для історика українського життя і еміграції в Азії важливими будуть праці І. Світа «Український національний дім» (Харбін, 1936)¹⁵, «Мапа Зеленої України» (Харбін, 1937). У перші повоєнні роки появилася нарис «Зелена Україна»¹⁶

«Монументальною» називали неодноразово головну друківану працю Івана Світа – мемуари «Українсько-японські взаємини»¹⁷. Вона спершу друкувалася уривками протягом чотирьох років в лондонському журналі «Визвольний Шлях», мала вийти там окремою відбиткою, але появилася як видання Українського Історичного Товариства в Нью-Йорку в 1972 р.

Праця І. Світа «Українсько-японські взаємини» базується на його особистих спостереженнях, нотатках в щоденнику за 1929 – 1946 рр., листуванні, численних виписках з тогочасної місцевої преси, архівних матеріалах (зокрема, нотатках архіву Українського консульства в Харбіні та ін.), мемуарній та науковій літературі, зібраних, в основному, в 1920 – 1945 рр. В ній автор змальовує громадсько-політичне, економічне та культурне життя організованих українців Далекого Сходу на тлі тогочасної політично-економічної ситуації та ставленні до українців японських офіційних чинників. Кожен згадуваний автором факт або подія підтверджується посиланням на відповідні документи та джерела.

У вступі подано загальний огляд японської історії, напрямки японської політики, зацікавлення японців національним питанням в Європі, описано ставлення японців до українців в різні періоди. Сама книга умовно складається із трьох частин: перша – огляд різних історичних подій, на тлі яких автор розглядає події на Далекому Сході; друга – період від 1932 по 1941 рр. (організація української національної колонії та діяльність українських інституцій); третя – українське життя на Далекому Сході у період Другої світової війни (1939 – 1945) та після її закінчення в Азії та евакуації українців з Китаю.

В часописі «The Ukrainian Quarterly» появлялись його статті¹⁸ та

численні рецензії англійською мовою на видання про історію України, Росії і Радянського Союзу.

Крім того, в часописі «Свобода» (Джерзі Сіті, Н.-Дж.) опублікував серію із 12 статей циклу «Українці в Азії»¹⁹.

Окремі розвідки на церковну тематику вийшли друком в «Православному Календарі»²⁰ та «Науковому Збірнику УВАН»²¹.

Нариси його великого рукопису «Географія Зеленої України» були опубліковані в часописах «Свобода»²², «Український Прометей» (Детройт)²³ в 1952 р. та дещо пізніше в часописі «Гомін України» (Торонто)²⁴.

У «Ювілейній книзі Українського Народного Союзу: 1894 – 1954 рр.» є публікація І. Світа «Український потенціал в Азії»²⁵, де подав статистичні відомості про українців Сибіру, Середньої Азії (Туркестан, Казахстан) та Далекого Сходу за 50 літ.

І. Світа як дослідника Далекого Сходу було залучено до співпраці в українських енциклопедіях. До І. Світа звертались за уточненнями про Маньчжурію автори Української Загальної Енциклопедії²⁶, хоча в УЗЕ в гаслах про Харбін та про Маньчжурію автора не вказано²⁷.

В «Енциклопедії Українознавства» І. Світ постійно співпрацював з її редактором В. Кубійовичем. У післяслов'ї вказано, серед інших, що «в опрацюванні матеріалів до окремих розділів брали участь: 7. Країни, оселі: І. Світ...»²⁸, який підготував серію статей до гаслової частини. У статті про Зелений Клин²⁹ спільно із В. Кубійовичем підготував розділ «Історія і заселення» (с. 772-774), самостійно – «Українське національне життя» (с. 776-777).

Спільно із В. Кубійовичем та О. Оглоблиним написав статтю про Сибір³⁰: у розділі «Українці у Сибіру» О. Оглоблина є підрозділ «1917-20 рр.» з підписом І. Світа (с. 2790-2792), а в списку літератури (с. 2786) – посилання на його працю³¹. В архіві І. Світа в УВАН є машинопис гасел «Сибір» до «Енциклопедії Українознавства», а стаття «Центральна Азія» в друк, мабуть, на пішла.

І. Світ написав другу половину статті про Китай – «Українці в Китаї»³². В гаслі про «Манджурський вісник»³³ згадано його як головного редактора часопису. В статті про Японію А. Жуковського³⁴ використано ілюстрації із книги І. Світа «Українсько-японські відносини». Згадано «Манджурський вісник» і редактора І. Світа (с. 3979), а в списку літератури – згадану вище книгу.

В англійській «Енциклопедії України» в спільній статті про Китай, правдоподібно, йому належить не підписаний підрозділ «Ukrainians in China»³⁵. Стаття про Далекий Схід³⁶ була підготовлена

спільно із В. Кубійовичем. В списку літератури згадано працю І Світа «Український Дальний Восток» (1934).

У 1964 році в Лондоні вийшла невелика книга І. Світа «Суд над українцями в Читі»³⁷ про т. зв. Читинський процес (грудень 1923 – квітень 1924) над керівниками українських громад, преси й освіти. Тривалий час цей процес залишався маловідомим фактом в історії³⁸. Це було потужним ударом по національно-визвольному руху українців Сибіру і Далекého Сходу, який фактично був першим кроком до репресій проти українців Радянського Союзу. Як підкреслює І. Світ, «суд у Читі був розправою над українцями за патріотизм і ідейне ставлення до своєї далекї Батьківщини, за симпатії до визвольної боротьби України». Ця книга передрукована в скороченому вигляді із коментарем Ол. Макара у збірнику «Українська діаспора»³⁹.

Велика частина напрацьованих за десятиліття матеріалів, на жаль, не побачила світ. В архіві Івана Світа в УВАН зберігається рукопис «Літопису українського життя в Азії» – понад 700 нотаток з далекосхідної преси, головнo Харбіна за 1903 – 1923 рр., з великою передмовою. Там же є нотатки до «Історія українського життя в Азії», статистика та нотатки про Зелену та Сіру Україну, машинописи: «Коротка історія Українського руху в Азії», «Географія Зеленої України» та ін.; листування із В. Міяковським стосовно долі архіву, із Л. Биковським (1952 – 1954, 1972 – 1973, 1974 – 1977), А. Котовичем, В. Січинським, Д. Чижевським; Ю. Каменецьким, з академічними установами та ін. Ці безцінні матеріали ще чекають свого дослідника.

Джерела та література:

¹ Винар Л. Передмова / Л. Винар // Світ І. Українсько-японські взаємини 1903 – 1945: Історичний огляд і спостереження. – Нью-Йорк: Українське історичне товариство, 1972. – Мемуаристика, Ч. 3. – С. X.

² Світ Іван // Енциклопедія Українознавства. – Львів, 1998. – Т. 7. – С. 2724; Світ Іван // Енциклопедія Українознавства. – Т. 11. – Доповнення і виправл. Перевидання в Україні. Львів, 2003. – С. 369; Svit Ivan // Encyclopedia of Ukraine / Ed. by D H Struk. – Vol. V. – University of Toronto Press, 1993. – P. 123; Svit Ivan // Ukrainians in North America: A Biographical Directory of Noteworthy Men and Women of Ukrainian Origin in the United States and Canada / Editor Dmytro M. Shtohryn. – Champaign, Illinois: Association for the Advancement of Ukrainian Studies, 1975. – P. 334; Винар Л. Українське історичне товариство. 1965 – 2000: Статті і матеріали. / Л. Винар. – Чернівці, 2000. – С. 97 (Наші втрати. ...Недавно відійшли у вічність такі члени Товариства: ..., Мелентій Войнар, Іван Світ. Обіжний лист

до членів Управи і голов, представників УІТ і членів Редакційної Колегії «УІ» від 1 січня 1990 р.); Некролог [Іван Васильович Світ] // Свобода. – Джерзі ситі, Н.-Дж., 1989. – 17 березня. – Ч. 50. – С. 3; Некролог [Іван Світ] // Свобода. – Джерзі Ситі, Н.-Дж., 1989. – 25 березня. – Ч. 56. – С. 3.

³ Світ І. Український консулят в Харбіні / І. Світ // Календар «Свободи» на звичайний рік 1957. – Видання Українського Народного Союзу. – Джерзі Ситі, Н.-Дж., 1956. – С. 127-132.

⁴ Світ І. В. Южно-Маньчжурская железная дорога / И. Свит. – Харбин: Тип. Китайской Восточной жел. дор., 1924. – 18 с.; Порты Маньчжурии. – Харбин, 1926.

⁵ «Просвіта» // Енциклопедія української діаспори. Том 4 (Австралія – Азія – Африка). – Київ – Нью-Йорк – Чікаго – Мельборн, 1995. – С. 164.

⁶ Світ І. Українсько-японські взаємини 1903 – 1945: Історичний огляд і спостереження / І. Світ. – Нью-Йорк: Українське історичне товариство, 1972. – Мемуаристика, Ч. 3. – С. 83-85.

⁷ Там само. – С. 113-114, 117, 120-121.

⁸ Український штаб у Владивостоці (Зі спогадів про український рух на Далекому Сході) // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1937. – Річник ІХ. – Ч. 1. – С. 9-11.

⁹ Українське військо в Маньчжурії // Календар-Альманах Червоної Калини на рік 1937. – Львів, 1936. – С. 115-122.

¹⁰ Світ І. Українсько-японські взаємини 1903 – 1945... – С. 299-303.

¹¹ Доповідь «Втеча Олесья Досвітнього в 1916 до Америки і повернення на Україну. 1966, 28 травня. Архів УВАН; Світ І. Шевченко в Ніппоні і Хінах / І. Світ // Шевченко: Річник 4. – Нью-Йорк, 1955. – С. 42-45. – [Видання Шевченківської конференції УВАН в США].

¹² Свобода. – Джерзі Ситі, Н.-Дж., 1989. – 17 березня. – Ч. 50. – С. 3.

¹³ Свобода. – Джерзі Ситі, Н.-Дж., 1989. – 25 березня. – Ч. 56. – С. 3.

¹⁴ Український Дальній Восток: (Зеленая Украина). – Харбін: Накладом Української видавничої спілки, 1934. – 43 с.; Український Далекий Схід. 3 передмовою та доповненням Василя Кійовича. – Одеса – Хабаровск, 1944. – 37 с., 1 карта, бібліографія, с. 28-36 (Український Океанічний Інститут, ч. 3); Український Далекий Схід // Україна. – 1992. – № 4. – С. 16-19.

¹⁵ Світ І. Український Національний Дім в м. Харбіні: Півтора року життя УНД. 14.11.1933 – 14.6.1935 / І. Світ. – Українська Видавнича Спілка, Харбін, 1936. – 84 с. (Бібліотека газ. «Маньчжурський Вістник», ч. 3).

¹⁶ Світ І. Зелена Україна: короткий історичний нарис українського політичного і громадського життя / І. Світ / Видано коштом громадянина

Володимира Возьного. – Нью Йорк – Шангай: Т. Омельченко, Ю. Тищенко, 1949. – 32 с. (Науково-дослідчий Інститут Зеленої України під керівництвом Івана Світа, ч. 1).

¹⁷ Світ І. Українсько-японські взаємини 1903 - 1945: Історичний огляд і спостереження. – Нью-Йорк: Українське історичне товариство, 1972. – Мемуаристика, Ч. 3. – 371 с.

¹⁸ The Problem of Nationalities in Soviet Asia // The Ukrainian Quarterly. – 1953. – Vol. IX. – P. 229-235; The Trial in Chita // The Ukrainian Quarterly. – 1954. – Vol. X. – P. 135-144; The Soviet Far East // The Ukrainian Quarterly. – 1955. – Vol. XI. – P. 66-72.

¹⁹ «Свобода». – Джерзі Ситі, Н.-Дж., 1953. – Ч. 73, 74, 75-76, 79, 88, 126, 127, 137, 148-149, 164, 172, 182; 1954. – Ч. 11, 27.

²⁰ Українська церква в Хінах // Український Православний Календар на 1955. Видання Української Православної церкви в США. – Баунд Брук. – С. 131-135; Св. Інокентій Іркутський // Український Православний Календар на 1956. – Баунд Брук. – С. 103-106; Українці в Пекінській духовній місії // Український Православний Календар на 1957. – Баунд Брук. – С. 100-106; Митрополит Філофей Лещинський // Український Православний Календар на 1960. – Баунд Брук. – С. 107-110.

²¹ Цікава українська пам'ятка в Пекіні // Науковий збірник УВАН. – Нью-Йорк, 1953. – С. 116-118.

²² Зелена Україна, назва та межі // Свобода. – 1952. – 27 лютого.

²³ Вугілля Зеленої України // Український Прометей. – Детройт, 1952. – 11 вересня; Ліси Зеленої України // Український Прометей. – Детройт, 1952. – 21 вересня; Залізо Зеленої України // Український Прометей. – Детройт, 1952. – 6 листопада.

²⁴ Зелена Україна // Гомін України. – Торонто, 1955. – Ч. 47-49; Населення Зеленої України // Гомін України. – Торонто, 1956. – Ч. 11-17.

²⁵ Світ І. Український потенціал в Азії / І. Світ // Українці у вільному світі. Ювілейна книга Українського Народного Союзу: 1894 – 1954 рр. – Джерзі Ситі, Н.-Дж., 1954 – С. 263-269.

²⁶ ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України, Відділ Рукописів. – Ф. 252 (архів УЗЕ). – Оп. 1. – Спр. 288.

²⁷ Харбін // Українська Загальна Енциклопедія. – Львів. – Станиславів – Коломия, 1935. – Т. 3. – С. 1102.

²⁸ Післяслово // Енциклопедія Українознавства. – Словникова частина. – Том 10. – Перевидання в Україні. – Львів, 2000. – С. 4012.

²⁹ Кубійович В., Світ І. Зелений Клин / В. Кубійович, І. Світ // Енциклопедія Українознавства. – Львів, 1993. – Т. 2. – С. 768-780.

³⁰ Кубійович В., Оглоблин О., Світ І. Сибір / В. Кубійович, О. Оглоблин, І. Світ // Енциклопедія Українознавства. – Львів, 1998. – Т. 7.

– С. 2786-2796.

³¹ Sweet I. The Problem of Nationalities in Soviet Asia / I. Sweet // *Ukrainian Quarterly*. – New York, 1952. – Vol. IX.

³² Голубнича Л., Світ І. Китай / Л. Голубнича, І. Світ // *Енциклопедія Українознавства*. – Львів, 1994. – Т. 3. – С. 1034-1035.

³³ «Манджурський вісник» // *Енциклопедія Українознавства*. – Львів, 1994. – Т. 3. – С. 1460. (гол ред. І. Світ). Без підпису.

³⁴ Жуковський А. Японія / А. Жуковський // *Енциклопедія Українознавства*. – Словникова частина. – Том 10. – Перевидання в Україні. – Львів, 2000. – С. 3978-3981.

³⁵ Holubnycha L., Potichnyi P., Svit I. China / L. Holubnycha, P. Potichnyi, I. Svit // *Encyclopedia of Ukraine*. – Vol. I / Ed. by V. Kubijovyč. – Toronto – Buffalo – London: University of Toronto Press, 1985 – P. 452-454.

³⁶ Kubijovyč V., Svit I. Far East / V. Kubijovyč, I. Svit // *Encyclopedia of Ukraine*. – Vol. I / Ed. by V. Kubijovyč. – Toronto – Buffalo – London: University of Toronto Press, 1985 – P. 855-860.

³⁷ Світ І. Суд над українцями в Читі: 1923 – 1924 роки / І. Світ. – Лондон, Укр. видавнича спілка, 1964. – 38 с.

³⁸ Див. також : «Читинський процес над українцями в 1923 – 1924 рр.» – незакінчена серія статей І. Світа та П. Яхна в «Манджурському вістнику» (вийшло 10 статей в 1930-х рр.); Світ І. Українці в Азії: Далеко-Східня Республіка (ДВР) та Читинський процес / І. Світ // *Свобода*. – 1953. – 2 квітня; Svit I. The Trial in Chita / I. Svit // *The Ukrainian Quarterly*. – 1954. – Vol. X. – P. 135-144.

³⁹ Макар О. Іван Світ та історія українського життя на Далекому Сході та Сибіру / О. Макар // *Українська діаспора*. – Київ – Чикаго, 1992. – Ч. 2. – С. 119-137.